

GESPREKSKAART DOELMATIGHEID

Hulp bij duiding en advisering

SBB staat voor de optimale aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Onderwijs en bedrijfsleven nemen met elkaar de regie bij grote vraagstukken rond arbeidsmarktrelevantie van opleidingen, de afstemming over het benodigde aantal opleidingen, studenten en de actualiteit van deze opleidingen: de werkwijze doelmatigheid. Het is een hulpmiddel en geen volledig sluitende aanpak. Er zijn immers ook ontwikkelingen buiten onze invloedssfeer, die wel impact hebben, zoals conjunctuurschommelingen, de onvoorspelbaarheid van de veranderende arbeidsmarkt en wijzigingen in het overheidsbeleid. De werkwijze bestaat uit een vijftal stappen. Deze toolkit is onderdeel van stap 2, 3 en 5.

Gebruik deze gesprekskaart bij het analyseren, duiden en monitoren van feiten en cijfers ten behoeve van de mate waarin het opleidingsaanbod aansluit op de vraag van de arbeidsmarkt. Houdt ook rekening met de drievoudige opdracht van het mbo, keuzevrijheid van de student en flexibilisering van de kwalificatiestructuur. Doelmatigheidsinformatie is te vinden op de website van SBB of via een bijgeleverd document 'Feiten en cijfers'.

Betekenis belangrijke begrippen:

Arbeidsmarktperspectief

Hieronder verstaan het perspectief voor gediplomeerde schoolverlaters op het binnen een redelijke termijn vinden van werk op het niveau van de gevolgde opleiding.

Arbeidsmarktrelevantie

De mate waarin een opleiding inhoudelijk aansluit bij de vraag van de arbeidsmarkt.

Doelmatigheid

De mate waarin het opleidingsaanbod aansluit op de vraag uit de arbeidsmarkt, samenleving en het vervolgonderwijs. Doelmatigheid wordt in verschillende contexten gebruikt. In de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB) wordt geen juridische definitie gegeven. Er wordt wel onderscheid gemaakt tussen doelmatigheid van de kwalificatiestructuur en doelmatigheid van het opleidingsaanbod. De werkwijze doelmatigheid heeft betrekking op beide definities omdat er zowel naar de inhoud van de opleidingen gekeken wordt als naar het aanbod van de opleiding in verhouding tot de vraag van de arbeidsmarkt.

Drievoudige kwalificatie doelstelling

De drievoudige kwalificatie (doelstelling) van het onderwijs volgt uit artikel 1.2.1 van de WEB. Deelnemers (studenten) moeten zich kwalificeren voor uitoefening van een beroep (theoretisch en praktisch), deelname aan de maatschappij (burgerschap) en doorstroom naar een hoger onderwijsniveau.

Kans op stage en leerbaan

Stagewijzer toont de verwachte kansen van bol-studenten op het vinden van een stage. Kans op leerbaan toont de verwachte kansen van bbl-studenten op het vinden van een leerbaan. De graadmeters geven de verhouding weer tussen het aantal stagezoekende studenten en het aanbod van stages en leerbanen bij bedrijven. SBB geeft jaarlijks een update van de kansen voor dat betreffende jaar per opleiding en per regio.

Kans op werk

Deze indicator geeft informatie over de kans dat een gediplomeerde schoolverlater werk vindt in het verlengde en op het niveau van zijn opleiding. Kans op werk geeft de verhouding weer tussen het verwachte aantal gediplomeerden dat op zoek gaat naar werk (dus bijvoorbeeld niet doorstudeert of blijft werken bij het leerbedrijf) en het aantal verwachte vacatures dat geschikt is voor een

gediplomeerde schoolverlater. De berekening gaat uit van een student die nu met de opleiding begint en deze opleiding in de normale studieduur afrondt. Dus: de kans op werk over twee (of drie) jaar. De kansen zijn vastgesteld per opleiding en per regio. In het geval van onvoldoende data of kleine aantallen studenten kan het zijn dat er geen uitspraak gedaan kan worden.

Signalering fase: indicatoren

Onderwijsexperts van SBB toetsten alle kwalificaties op de aansluiting op de arbeidsmarkt. Dat doen ze aan de hand van drie indicatoren. Als minimaal twee van de drie vragen met nee worden beantwoord, is mogelijk sprake van zorg. Het resultaat is een shortlist van kwalificaties, waarbij mogelijk sprake is van zorg.

Werk: Heeft minimaal 70% van de gediplomeerden 12 uur of meer werk, anderhalf jaar na diplomering? Deze indicator kijkt 2 jaar terug. Hierin zijn ook zelfstandigen meegenomen.

Werk op niveau: Heeft minimaal 50% van de werkende gediplomeerden 12 uur of meer, werk op het niveau van de gevolgde opleiding, anderhalf jaar na diplomering?

Deze indicator kijkt 2 jaar terug. Hierin zijn ook zelfstandigen meegenomen.

Kans op werk: Hebben gediplomeerden voldoende kans op een baan in het verlengde van en op het niveau van de gevolgde opleiding? Deze indicator is een prognose, uitgaande van studenten die nu met een opleiding starten en binnen de gestelde studieduur hun opleiding afronden.

Toelatingsrecht

Met de invoering van het toelatingsrecht (Wet vroegtijdige aanmelddatum en toelatingsrecht tot het mbo) per augustus 2017 heeft iedere toelaatbare gediplomeerde die zich uiterlijk op 1 april aanmeldt voor één of meer beroepsopleidingen het recht toegelaten te worden tot de opleiding van zijn of haar eerste voorkeur (MBO Raad). In twee situaties kan een mbo-instelling hiervan afwijken. De eerste situatie is dat een instelling soms, uit een oogpunt van de opleidingscapaciteit of arbeidsmarktperspectief, niet alle aangemelde studenten kan toelaten. De andere situatie betreft opleidingen waarvoor de aard van het beroep of de inrichting van het onderwijs specifieke eisen stellen aan het vakkenpakket van de gediplomeerden. In deze gevallen krijgt de student een andere opleiding aangeboden.

Wet macrodoelmatigheid beroepsonderwijs

Deze wet (2015) regelt de zorgplichten arbeidsmarktperspectief en doelmatigheid voor het bekostigd middelbaar beroepsonderwijs. Ook regelt deze wet welke informatie een mbo-instelling aan potentiële studenten moet geven voor een goede studiekeuze en het tijdig melden van een voornemen tot het starten of stoppen van een opleiding. In de beleidsregel macrodoelmatigheid beroepsonderwijs is beschreven welke aandachtspunten de Minister van OCW hanteert om vast te stellen of de zorgplichten worden nageleefd door onderwijsinstellingen. Hiervoor is een aantal criteria opgesteld aan de hand waarvan wordt beoordeeld of de zorgplicht arbeidsmarktperspectief wordt nageleefd:

- heeft 70% of meer van de gediplomeerden van de betreffende beroepsopleiding ruim een jaar na afstuderen een baan gevonden;
- heeft 50% of meer van de werkende gediplomeerden van de betreffende beroepsopleiding ruim een jaar na afstuderen een baan gevonden op het niveau van de opleiding;
- heeft het bevoegd gezag:
  - zich voldoende rekenschap gegeven van de verwachte behoefte aan gediplomeerden van de betreffende beroepsopleiding op de regionale arbeidsmarkt, hetgeen wordt ondersteund met actuele en zo volledig mogelijke data waarmee die behoefte aannemelijk wordt gemaakt;
  - in voldoende mate gezien, indien het een beroepsopleiding betreft die mede op de landelijke arbeidsmarkt is gericht, wat de verwachte behoefte aan gediplomeerden op de landelijke arbeidsmarkt is, en is op basis hiervan het aanbieden van de betreffende beroepsopleiding te rechtvaardigen;
  - bij het inschrijven van deelnemers in voldoende mate met andere aanbieders van eenzelfde beroepsopleiding afstemming bereikt met het oog op het arbeidsmarktperspectief van de betreffende beroepsopleiding;
  - zich voldoende rekenschap gegeven van de bijdrage van de betreffende beroepsopleiding aan doorstroom naar een hoger opleidingsniveau of naar het hoger beroepsonderwijs;
  - onderzocht of de benodigde beroepspraktijkvormingsplaatsen in voldoende mate beschikbaar zijn voor het aantal deelnemers van de betreffende beroepsopleiding, en
  - borgt het bevoegd gezag de toegankelijkheid van onderwijs voor kansarme groepen in de arbeidsmarktregio met het verzorgen van de betreffende beroepsopleiding.

Als onderwijsinstellingen er niet in slagen ondoelmatigheden in het aanbod weg te nemen, dan kan de minister sturend optreden. De minister zal zich voordat hij/zij optreedt laten adviseren door de onafhankelijke adviescommissie macrodoelmatigheid mbo (CMMBO).

1. Aanbieders en studenten

👉 **Kijk terug:** Informatie over o.a. de verdeling van studenten over instellingen en de veranderingen hierin geven een idee van de aard van het knelpunt.

👉 **Duid:** Duidt dit op een knelpunt op landelijk of regionaal? Gaat het om een conjuncturele of een structurele trend?

2. Gediplomeerden, vacatures en doorstroom

👉 **Kijk terug:** Informatie over gediplomeerden, vacatures en doorstroom wijzen gekoppeld mogelijk op een doelmatigheidsvraagstuk.

👉 **Duid:** Is er sprake van groei, afname of stabilisatie van het aantal gediplomeerden en/of het aantal vacatures? Is dat een conjuncturele of een structurele trend of bijvoorbeeld gevolg van beleidsmaatregelen?

3. Kans op stage en leerbaan

👉 **Kijk terug:** Hoe zijn de kansen voor studenten om een stageplaats of leerbaan te bemachtigen?

👉 **Duid:** De uitkomst zegt mogelijk iets over de bereidheid om op te leiden en kan een indicatie zijn van een knelpunt op de arbeidsmarkt.

4. Waardering kwalificatie

👉 **Kijk vooruit:** Hoe sluit de kwalificatie aan op de beroepspraktijk? Is de kwaliteit voldoende?

👉 **Duid:** Een kwalificatie die inhoudelijk niet aansluit op de beroepspraktijk is per definitie ondoelmatig.

5. Doorstroom

👉 **Kijk terug:** Studiesucces in mbo of hbo-vervolgonderwijs geeft een beeld van de arbeidsmarktkansen voor studenten die doorstromen.

👉 **Duid:** Op basis hiervan zou men kunnen bepalen of doorstroom wenselijk is of dat dit betekent dat het eventuele doelmatigheidsprobleem doorgeschoven wordt.

! **Let op:** Wanneer de doorstroom hoog is, kijk dan ook naar de arbeidsmarktkansen van de verwante doorstroomopleidingen en weeg de verhouding tussen de doorstroom en het arbeidsmarktperspectief.

6. Arbeidsmarkt

👉 **Kijk terug:** Brancherapporten kunnen sectorkamers helpen een inschatting te maken of een arbeidsmarkt regionaal, landelijk of internationaal is. Waar zijn gediplomeerden in het verleden terecht gekomen? Hebben ze een baan, baan op niveau of baan in het verlengde van hun studie gekregen? Is er alumni-onderzoek dat dit beeld kan aanvullen?

👉 **Kijk vooruit:** Brancherapportages kunnen in aanvulling op de Kans op werk zicht geven op hoeveel vakkrachten er nodig zullen zijn en hoe beroepen inhoudelijk zullen veranderen. Hoe groot is de kans op werk (zie Kans op werk)? Wat zegt ROA over de toekomstige arbeidsmarktsituatie?

👉 **Duid:** Wat is het gevolg van het type arbeidsmarkt in relatie tot het opleidingsaanbod en het aantal gediplomeerden? Welke gevolgen heeft een veranderende vraag naar gediplomeerden en/of een veranderende inhoud van de kwalificatie? Wat kan men redelijkerwijs over de toekomst verwachten op basis van deze cijfers en onderzoeken? Is het beeld volledig of mist men nog informatie?

! **Let op:** Wees alert op rapporten die mbo-beroepen beschrijven en recent zijn en maak onderscheid tussen de kansen voor recent gediplomeerde mbo'ers en werkenden in het algemeen.

7. Heb oog voor regionale ontwikkelingen

👉 **Kijk regionaal:** Heb oog voor regionale trendrapporten, SBB-adviseurs in de regio, gesprekken met deskundigen, arbeidsmarktprognoses, alumni-onderzoeken, afspraken met regionale werkgevers of gemeenten, nadere informatie over de studentpopulatie of denominatie.

👉 **Duid:** Wat is de impact van een regionale ontwikkeling voor het landelijke beeld/advies en omgekeerd?

8. Heb oog voor aanpalende kwalificaties

👉 **Kijk vooruit:** In hoeverre heeft de kwalificatie een relatie met aanpalende kwalificaties binnen de sector en daarbuiten?

👉 **Duid:** Maatregelen bij de ene kwalificatie kunnen impact hebben op aanpalende kwalificaties (waterbedeffect). Betrek nadere informatie over trends en ontwikkelingen bij aanpalende opleidingen om het risico op een waterbedeffect te duiden en te betrekken bij advisering. Overleg met andere betrokken sectorkamers als een aanpalende kwalificatie over de eigen sector heen gaat.

9. Heb oog voor experimenten

👉 **Kijk vooruit:** Zijn er aangevraagde cross-overs en keuzedelen? Zijn er wensen voor certificaten?

👉 **Duid:** Conflicteren deze met de gewenste koers voor de kwalificatie? Bieden zij kansen? Overleg met andere betrokken sectorkamers als een experimentele kwalificatie is opgebouwd uit kwalificaties uit verschillende sectoren. Wees alert op kansen en mogelijke knelpunten voor de toekomst.

10. Heb oog voor hoe er wordt opgeleid

👉 **Kijk terug:** Bestaat de opleiding uit bol, bbl of beide?

👉 **Duid:** Beslissingen over een opleiding kunnen voor de verschillende typen onderwijs verschillende gevolgen hebben. Maak deze expliciet.

11. Heb oog voor kleine opleidingen

! **Let op:** is Het aantal gediplomeerden <100 dan hebben wisselingen in het aantal gediplomeerden veel effect op het percentage van de indicatoren. Kijk dan naar het gemiddelde over meerdere jaren.

Terugkoppeling en monitoring

In de laatste fase van de werkwijze wordt de sectorkamer geïnformeerd over het besluit van het bestuur van SBB en over de voortgang in de uitvoering van de maatregelen door het onderwijs of de SBB werkorganisatie. Is het proces afgerond? Dan monitort de sectorkamer of de genomen maatregelen het gewenste effect hebben en informeert de sectorkamer het bestuur hierover. SBB werkorganisatie begeleidt het proces en geeft een signaal af bij (te verwachten) knelpunten. Als een sectorkamer er niet uit komt, kan via de thema-adviescommissie Doelmatigheid geëscaleerd worden. De thema-adviescommissie bekijkt welke stappen de sectorkamer heeft genomen en adviseert het bestuur of er geïntervenieerd moet worden. Het bestuur neemt hierover een besluit.

Redeneerlijn bij duiding

Wanneer er valide en betrouwbare gegevens zijn die een beeld geven van de toekomstige arbeidsmarkt:

- Neem de cijfers en informatie als richtlijn voor de besluitvorming. Belangrijkste voorbeeld is Kans op werk, maar ook (vooruitkijkende) brancherapporten komen hiervoor in aanmerking. Vooruitkijken is de sleutel.
- Bepaal bij alles of er sprake is van een conjuncturele of een structurele situatie. Het is van belang dat, wanneer de arbeidsmarkt als gevolg van de conjunctuur tijdelijk minder is, er wordt gesproken over de vraag of het nodig is om anticyclisch op te leiden.
- Landelijk is aantal buitenlandse studenten die een mbo opleiding volgen beperkt en zal beperkte impact hebben op macrodoelmatigheid. Lokaal kan dit verschillen.

Wanneer er geen valide en betrouwbare gegevens zijn over de toekomstige arbeidsmarkt:

- Kijk welke alternatieven er zijn. Hierbij is men beperkt tot terugkijken.
- Neem de cijfers en informatie die terugkijken als richtlijn. Denk hierbij aan bijvoorbeeld brancherapporten, CBS en ROA cijfers.

Redeneerlijnen bij advisering

Er moet een besluit genomen worden over het uit te brengen advies. Uit de duiding kan blijken dat:

- Er geen actie noodzakelijk is.
- Voor een goed advies aanvullend arbeidsmarktonderzoek nodig is.
- De kwalificatie geactualiseerd moet worden of dat kwalificaties samengevoegd moeten worden.
- Er instroombeperkende of instroomverruimende maatregelen genomen moeten worden. Doe ook een uitspraak over hoeveel minder of meer studenten er toegelaten mogen worden en op welke schooljaren dit advies betrekking heeft. Heb hierbij oog voor de mogelijke impact op aanpalende kwalificaties.
- Er een exit-toets moet volgen om een kwalificatie op te heffen.

Het advies kan ook een combinatie zijn van de bovenstaande punten. Wees open en duidelijk over welke kennis niet aanwezig is. Benoem dit en de gevolgen die het ontbreken van informatie heeft.

Tips bij advies reductie

- Neem de instroom van het laatste schooljaar als referentiepunt om de reductie aan te relateren. Houd rekening met de invloed die de instroom van de laatste jaren heeft op het totaal aantal studenten de komende jaren. Doe een uitspraak over het tempo van de reductie per schooljaar. Benoem een realistische start- en een einddatum om het advies de tijd te geven om effect te hebben.
- Heb oog voor aanpalende kwalificaties en cross-over kwalificaties om te voorkomen dat daar doelmatigheidsvraagstukken gaan ontstaan.
- Heb oog voor kansen en voor verdringing bij stageplaatsen of op de arbeidsmarkt.

Let op:

- Alleen de instroom van nieuwe studenten aan een opleiding is te beïnvloeden voor nieuwe studenten. Daarmee realiseer je op langere termijn een reductie op het totaal aantal studenten.
- Wat is de impact van het advies op de reductie voor doorstromers in hetzelfde domein/sector?
- Wat is de impact van het advies op studenten die terugvallen?

Redeneerlijn bij mbo niveau 2 opleidingen

Het aantal studenten binnen niveau 2 in een kwetsbare positie neemt toe. Voor deze kwetsbare groep is het behalen van een diploma op zichzelf van maatschappelijk belang en kan leerplezier vergroten. De groep niveau 2 studenten kent een grotere diversiteit dan bij andere niveaus. Ook is de verwachting dat de instroom op dit niveau de komende jaren afneemt.

- **Doorstroom:** Kijk of er voldoende logische doorstroommogelijkheden (binnen de kwalificatiestructuur) van niveau 2 naar niveau 3 zijn indien de kans op werk beperkt is.
- Hoe is de **doorstroom naar werk**? Kijk specifiek bij niveau 2 kwalificaties naar de mate waarin deze aansluiten op de wensen op de arbeidsmarkt: breed opleiden kan in bepaalde sectoren mogelijk meer kansen op werk geven door multi-inzetbaarheid, maar dat geldt bijvoorbeeld niet voor technische opleidingen.
- Wees alert op de **impact van trends** in de sector die de kansen voor gediplomeerden op niveau 2 beïnvloeden. Verschillen impact trends landelijk versus regionaal, bijvoorbeeld minder fysieke winkels heeft in sommige regio's grotere impact dan in de Randstad.
- **Sectorale en regionale verschillen:** de zelfbewuste bouwvakker versus kwetsbare jongeren met een motivatieprobleem of verdringing bestaande opleidingen door populaire cross-over waar mogelijk minder arbeidsmarktperspectief voor is in een bepaalde regio. Let op verschralling opleidingsaanbod bij verbreding.